

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, Security Studies

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Róbert Király
Article / Článok: Recenzia na knihu: Pojem krízy v environmentálnom myslení
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.3.163-170>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

KIRÁLY, R. 2020. Recenzia na knihu: Pojem krízy v environmentálnom myslení. In *Politické Vedy*. [online]. Vol. 23, No. 3, 2020. ISSN 1335 – 2741, pp. 163-170. Available at: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.3.163-170>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

RECENZIA NA KNIHU: POJEM KRÍZY V ENVIRONMENTÁLNO MYSLENÍ

BOOK REVIEW: THE CONCEPT OF CRISIS IN ENVIRONMENTAL THINKING

Róbert Király*

SŤAHEL, R.: *Pojem krízy v environmentálnom myslení [The Concept of Crisis in Environmental Thinking]*. Bratislava: IRIS, 2019. 192 s. ISBN 978-80-8200-038-5.

Aktuálna problematika týkajúca sa devastácie životného prostredia sa postupne transformuje z environmentálnej krízy do environmentálneho kolapsu. Kým v minulosti bola táto téma situovaná predovšetkým v rovine ekologickej, dnes už prerástla do komplexného interdisciplinárneho problému, ktorý sa rieši naprieč rôznorodými humanitárnymi i exaktnými vednými disciplínami. Jednou z nich je aj rovina filozofická, v rámci ktorej sa environmentálni autori snažia intenzívne venovať problematike deštruktívneho – nutné je zdôrazniť predovšetkým antropologického – ovplyvňovania životného prostredia, bez ktorého naša civilizácia v súčasnej podobe nebude schopná existencie. Vzhľadom na komplexnosť a bezprecedentnosť problematiky sa pojem „krízy“ v tomto kontexte veľakrát devalvoval, s čím súvisí aj neskorší chaos pri pomenovaní príčin, dôsledkov a prípadných riešení ohrozenia globálneho ekosystému.

* Mgr. Róbert Király pôsobí ako interný doktorand na Inštitúte politológie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov, Slovenská republika, e-mail: kiralyr001@gmail.com.

<https://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.3.163-170>

Autor monografie *Pojem krízy v environmentálnom myslení* **Richard Stáhel** prispel svojimi znalosťami a skúsenosťami v danej oblasti k objasneniu časom devalvovaného termínu *kríza* i jeho genézy za posledné desaťročia, keď sa začal čoraz intenzívnejšie používať v odborných i laických diskurzoch. Jeho terminologická a obsahová analýza pojmu *kríza* v environmentálnom myslení má za cieľ vnieť do diskusií o príčinách a riešení postupného kolapsu globálneho ekosystému určitý prvok racionality, bez ktorej nie je možné nájsť kľúč k pochopeniu a vyriešeniu tejto komplexnej problematiky. Autor sa v analýze zameriava nielen na ekologické aspekty *krízy*, ale aj na jej sociálne, politické či ekonomické dopady, ktoré len podčiarkujú environmentálnu dimenziu dôsledkov najmä antropologickej deštrukcie globálnej biosféry.

Richard Stáhel sa v prvej kapitole *Pôvod a vývoj pojmu krízy* venuje etymológii a genéze pojmu *kríza*. Autor správne poukazuje na to, že *kríza* sa v minulosti najčastejšie objavovala v právnej, medicínskej či teologickej oblasti, pričom do väčšiny európskych jazykov prenikla prostredníctvom latinského jazyka a astrológie. Medicína a štát sa dávali do kontextu aj v prípade prirovnania štátu k živému organizmu, ktorý môže byť rovnako ako živá bytosť postihnutý *krízou*. Časom pojem *kríza* nabral silný politický význam najmä v období osvietenскеj kritiky absolutizmu a neskôr v novoveku, kde získal podobu revolučného náboja. U laickej i odbornej verejnosti naberal na verejnej popularite v Severnej Amerike, Západnej Európe a Rusku prostredníctvom šírenia gramotnosti a tlače, ktorá informovala o sociálnej, politickej, ekonomickej či vojnovnej *kríze*. Za jeden z kľúčových poznatkov považujeme autorovo poukázanie na **Burckhardovu** prácu *Úvahy o svetových dejinách*, v ktorej **Burckhard** poukázal nielen na negatívne, ale i potenciálne pozitívne dôsledky *krízy*, keď ju nazval „očistným procesom“ (s. 24). To považujeme za dôležité aj v súvislosti s environmentálnou *krízou*, ktorá sa z nášho pohľadu vo väčšine prípadov vykresľuje emocionálne až apokalypticky, pričom stráda zmysel pre ekologický pragmatizmus a nevníma *krízu* ako možný zdroj zelenej transformácie sociálno-politického myslenia súčasnej civilizácie, ku ktorému už dochádza (hoci pomalým krokom).

Summa summarum **Stáhel** v poslednej časti prvej kapitoly poukazuje na širokospektrálny význam pojmu *kríza* v 20. a 21. storočí v súvislosti s najmä ekonomickými *krízami*, *krízou* globalizmu či spoločensko-politickou *krízou* počas obdobia studenej vojny medzi Východom a Západom. Až v druhej polovici 20.

storočia sa začína hlasnejšie hovoriť o ekologickej kríze, ktorá však do povedomia laickej verejnosti vstupovala podľa nás len veľmi nedôverčivo, ba až neveriacky. Za dôležité však považujeme to, že sa o tomto probléme začalo rozprávať. V závere vyvstáva otázka, či je možné definovať pojem kríza všeobecne pri jeho multidisciplinarite. Zatiaľ totiž vieme s určitosťou povedať len to, že kríza môže v konečnom dôsledku pri negatívnom vývoji vyústiť do katastrofy, ergo kolapsu. Autor tak na malom priestore dokázal odborne vykonať rozbor pojmu kríza či už v kontexte jeho etymológie, alebo genézy a prispieť tak k čoraz akútnejšej diskusii o možnej záchrane globálnej biosféry. Prínos kapitoly tak tkvie v objasnení fundamentálnej terminológie, ktorá je základom pre začatie diskusie o hľadaní riešení každej krízy.

V druhej kapitole *Ekologická a environmentálna kríza* sa **Sťahel** konkrétne venuje terminologickému i obsahovému odlišeniu týchto pojmov. Túto skutočnosť považujeme za veľmi významnú časť práce, nakoľko v mnohých prípadoch dochádza k nevedomému vzájomnému zamieňaniu týchto termínov, čo môže najmä pre laickú spoločnosť pôsobiť značne chaoticky. Autor ekologickú krízu vníma cez optiku narušenia rovnováhy ekosystému, pričom odlišuje jeho rezistentnú a resilientnú formu. Naopak, environmentálna kríza neopisuje len ekologické aspekty krízy, ale aj jej ekonomické, historické, politické, sociálne či právne dôsledky. Na základe toho vyvstáva otázka o postavení človeka v súčasnom globálnom ekosystéme, ktorý disponuje z hľadiska svojej technologickej a populačnej moci nástrojmi buď na záchranu súčasnej podoby civilizácie, alebo na jej razantnú transformáciu (ak nie rovno deštrukciu). Environmentálna kríza nás núti prehodnocovať stanovisko, že človek je jediným pánom tvorstva. Dostávame sa tak do roviny etiky, resp. morálky, a to nielen individuálnej, ale aj celospoločenskej. Do budúcnosti tak ostáva otáznе, do akej miery budeme schopní prijať zodpovednosť za antropologickú genocídu celoplanetárnej biosféry.

O dôsledkoch negatívnej ľudskej činnosti na životné prostredie autor píše v tretej kapitole s názvom *Javy a prejavy krízy životného prostredia*, kde stručným spôsobom opisuje konkrétne príklady devastácie ekosystémov či samotnej klímy. Táto časť by si podľa našej mienky zaslúžila oveľa širší priestor na analýzu, avšak postačuje to na poukázanie praktických dôsledkov našej činnosti. Záverom kapitoly **Sťahel** poukazuje na prijatie tzv. Parížskej klimatickej dohody z roku 2015, ktorú vníma ako najvýznamnejší globálne prijatý dokument

v oblasti ochrany klímy. Z teoreticko-politického hľadiska to je pravda, avšak bolo by vhodné, ak by v tomto prípade zaznelo aj konštatovanie praktického hľadiska, t. j. akým spôsobom zatiaľ tento dokument reálne pomohol k ozdraveniu klímy. Z nášho pohľadu sa totiž javí rovnako neefektívny ako Kjótsky protokol, ktorý bol Parížskym dokumentom nahradený. Environmentálna kríza sa tak aj po roku 2015 stále rúti do katastrofy, pričom štatistiky neukazujú v tomto smere žiadny pozitívny pokrok. Časom uvidíme, do akej miery sa klimatická situácia a ochrana ekosystémov zmení pod tlakom verejnosti, ktorá sa prebudila najmä vďaka hnutiu Fridays for future, ba či vôbec, alebo ako sa status quo zmení po aplikácii tzv. Európskeho ekologického dohovoru (Green deal). Reálny politicko-právno-ekonomický globálny boj proti environmentálnej kríze však stále absentuje.

Richard Stahel v ďalšej časti svojej monografie analyzuje pojem krízy u vybraných environmentálnych mysliteľov druhej polovice 20. storočia. Ako prvého analyzuje **Linna Whitea** a jeho prednášku *Historické korene našej ekologickej krízy*. **White** kritizuje možnosť využitia vedy a techniky pre riešenie environmentálnej krízy. Podľa jeho názoru je nutné zmeniť postoj človeka ku globálnej biosfére, pričom zároveň musí tiež dôjsť k prehodnoteniu náboženských dogiem, a to buď transformáciou súčasných náboženstiev, alebo vytvorením nových, ktoré budú pozitívnejšie stavané k ochrane životného prostredia. **White** vníma vedu a techniku len ako nástroje na devastáciu ekosystémov. Týmito ideami sa úspešne pokúsil prepojiť prírodovedné poznatky s humanitnými. Dôležitou bola jeho fundamentálna otázka „buď - alebo“, ktorá znamená, že buď prežijeme, alebo vyhynieme, pokiaľ neprehodnotíme svoje kultúrne vzorce správania voči biosfére. Na **Whitea** reaguje aj **Moncrief**, ktorý píše o tzv. inštitucionálnej neadekvátnosti, t. j. o raste nezodpovednosti ľudí voči degradácii životného prostredia, ktorá má jasne antropologický pôvod. Za príčiny súčasnej krízy **Moncrief** považuje demokratizáciu, urbanizáciu, agresivitu k prírode, technológie a nárast individuálneho bohatstva.

S prvkami kritiky antropologických kultúrnych vzorcov, náboženstva a ekonomiky sa budeme stretávať aj u ďalších autorov. **Stahel** pokračoval analýzou diela **Arnolda Toynbeeho** *The religious background of the present environmental crisis*. Ten takisto kritizoval monoteizmus, ktorý podľa jeho názoru zahubil animizmus. Krízu však vnímal ako možnú príležitosť pre pozitívnu zmenu. **Toynbee** sa však nestotožňuje s myšlienkou, že štát by mohol túto krízu vyriešiť a presadzuje skôr idealistický prístup v kontexte vytvorenia celosvetovej vlády,

ktorá by mala nastoliť poriadok medzi človekom a biosférou. Za príčinu krízy okrem monoteizmu považoval predovšetkým nárast materiálneho bohatstva a moci, pričom počiatok tejto krízy datuje od obdobia začiatku priemyselnej revolúcie, ktorá nárast moci a materiálneho bohatstva umožnila.

Sťahel ďalej analyzoval dielo **Hansa Jonasa** *Princíp zodpovednosti*, ktorý riešenie krízy vnímal skôr v snahe o etickú reguláciu ľudských aktivít. **Jonas** apeloval na vytvorenie novej etiky, ktorá by zodpovedala súčasnému postaveniu človeka v biosfére. Príčiny krízy vnímal podobne ako **Toynbee**, vo zvyšovaní materiálneho bohatstva i spotreby, avšak spomína aj biologické príčiny, t. j. nekontrolovateľný populačný rast. Hospodársky rast je bezpochyby limitovaný prírodnými zdrojmi, a keďže populačný rast si vyžaduje väčší hospodársky rast a viac prírodných zdrojov, dostávame sa do pozície trvalej neudržateľnosti. **H. Jonas** z toho dôvodu volá po tzv. etike samoobmedzenia, pričom kritizuje imperatív rastu a okamžitého zisku. Bol si však vedomý toho, že výroba a spotreba sa rázne obmedzia. Etický imperatív teda nestačí, nakoľko dobrovoľná zmena správania je nepravdepodobná. Do diskusie tak vstupuje z nášho pohľadu nový prvok – prvok strachu. Strach o prežitie ľudstva v čase environmentálnej krízy môže prispieť podľa **Jonasa** k racionálnej úvahe o sebaobmedzení s cieľom zachrániť ľudstvo.

Ďalším analyzovaným environmentálnym autorom bol v **Sťahelovej** monografii **James Lovelock** a jeho tzv. Gaia teória, ktorá vníma planétu Zem ako druh superorganizmu, ktorý si sám upravuje a udržiava podmienky na prežitie. Za príčiny krízy považuje antropologickú činnosť, napr. spaľovanie fosílnych palív. **Lovelock** hovorí o problematike klimatických zmien, ktoré vníma ako vážnejší problém než znečistenie planéty. Globálne otepľovanie totiž môže vyhladiť ľudstvo, pričom sa nedá zastaviť, len sa mu prispôbiť. Apeloval na vytvorenie akýchsi lekárov Zeme, ktorí by sa zaoberali prognostikou a diagnostikou zdravotného stavu Gaie. Za významný považoval aj psychologický aspekt v kontexte toho, či sa ľudstvo bude chcieť adaptovať, keď budú konfrontovaní faktami o environmentálnej kríze, alebo si zachovajú doterajší trvalo neudržateľný spôsob života.

Ďalším analyzovaným autorom **Sťahelovej** publikácie je **Arnee Naes**, ktorý rozlišoval plytkú a hlbinnú ekológiu. Kým plytká ekológia sleduje hlavne napr. znečistenie prírody, pričom krízu možno premôcť ďalším technologickým rozvojom, hlbinná ekológia naopak vníma človeka ako súčasť prírody

a presadzuje komplexnú a hlbokú zmenu spôsoby nášho života. **A. Naes** sa tak dostáva do roviny ekosofie, pričom kritizuje industriálnu spoločnosť založenú na ekonomickom princípe čoraz neudržateľnejšieho masového konzumu. Krízu vníma ako možný zdroj príležitostí, na základe ktorej sa môžu vytvoriť nové vzťahy spolunažívania medzi človekom a prírodou, ktoré budú „odbremenené“ od prvkov ekonomizácie. Okrem týchto príčin krízy spomína aj biologické príčiny, a to najmä populačný rast. **Naes** významne prispel k zaradeniu environmentalizmu do oblasti politickej ideológie a politického hnutia tým, že okrem ochranárov, ekológov a filozofov oslovoval aj občiansku spoločnosť, politikov či politológov.

St'ahel pokračuje v analýze myšlienok jedného z najvýznamnejších politických environmentalistov **Alberta Gora**. Ten vníma vo svojom diele *Zem v rovnováhe – Ekológia a ľudský duch* krízu životného prostredia ako narušenie rovnováhy medzi planétou a civilizáciou, pričom jej nezvládnutie môže vyústiť až do ekologického holokaustu. **Gore** sa opiera najmä o teóriu chaosu, pričom za najzávažnejší problém považuje ohrozenie klimatickej rovnováhy a s tým spojenú hrozbu nedostatku potravinových zdrojov. Takisto kritizuje odpadovú krízu a masovú spotrebu vyspelej spoločnosti, pričom politický systém je podľa neho v hlbkej kríze, keďže nedokáže adekvátne reagovať na krízu životného prostredia. V závere ponúka aj svoje riešenia. **Gore** píše o zastavení populačného rastu, tvorbe šetrných technológií, zmene ekonomických noriem, schválenie globálnych dohôd a o vytvorení spoločného plánu pre environmentálne vzdelávanie občanov.

Predposledným analyzovaným mysliteľom v **St'ahelovej** monografii je **Erazim Kohák**, ktorý rozlišuje tri roviny krízy životného prostredia:

1. Bezprostredná kríza – je najviditeľnejšia a ukazuje havarijný stav životného prostredia
2. Systémová kríza – súboj medzi prírodou a kultúrou. Riešením je globálna dohoda a súlad medzi environmentálnou morálkou a právom
3. Ľudská kríza – kritika konzumerizmu.

Za príčiny krízy **Kohák** vníma aj populačný rast a volá po zmene hodnotového systému ľudstva. Neobmedzený rast na obmedzenej planéte Zem totiž nutne vedie ku katastrofe.

Posledným analyzovaným autorom je **Ivan Dubnička**, ktorý presadzoval ideu environmentálneho pragmatizmu, pričom apeloval na zodpovednosť a morálne správanie ľudí voči prírode. **Dubnička** však neskúma iba eticko-morálne aspekty človeka v období priemyselnej revolúcie tak, ako veľká časť autorov, ale zameriava sa aj na obdobia dávnejších štádií vývoja človečenstva, napr. štádium lovcov a zberačov. **Dubnička** totiž hovorí o tom, že ľudstvo už od úsvitu dejín morálne zdôvodňovalo svoje devastačné aktivity voči biosfére. Etiku totiž determinuje prevládajúci spôsob obživy, či neskôr aj dominujúca forma vlastníctva. Týmito aspektami si podľa **Dubničku** ľudia ospravedlňujú napr. zabíjanie zvierat už od svojich raných dôb. Summa summarum, morálka je podmienená spôsobom života. Riešením krízy teda nemôže byť etická rovina, ale systémové opatrenia v podobe globálnych dohôd, zákonov, nariadení. Za príčinu krízy **Dubnička** považuje produkciu nadproduktie, resp. kumuláciu a konzumerizmus spojený s populačným rastom. Apeluje na hrozbu vojen o prírodné zdroje, ktoré sa vyskytujú aj v nevyspelej časti sveta. Záverom ukazuje to, akým spôsobom príroda ovplyvňuje kultúru, a to na príklade vegetariánstva, kde mäso vníma ako sociálno-kultúrny fenomén.

Richard Šťahel sa v tejto časti svojej monografie zameriava na idey vybraných environmentálnych autorov, ktorí sa venovali kríze životného prostredia. Ich myšlienky sú síce dobové, avšak vo väčšine prípadov sú možno aktuálnejšie, než boli v minulosti. Kríza životného prostredia je reálna globálna hrozba, pričom **Šťahel** na príklade jednotlivých autorov dokazuje jej komplexnosť a závažnosť. Autori jednotlivo poukazujú nielen na technické, kultúrno-náboženské či ekonomické príčiny ohrozenia biosféry, ale zhodujú sa aj na hrozbe nekontrolovateľného populačného rastu, ktorý spôsobuje enormnú záťaž pre prírodné zdroje. **Šťahel** sa na malom priestore pokúsil v tejto kapitole upriamiť pozornosť na príčiny, riešenia a prípadné dôsledky krízy globálneho ekosystému, ktorý sa pomaly rúti do katastrofy, a to pričinením človeka. Kapitola ponúkla verejnosti stručný prehľad myšlienok významných environmentálnych mysliteľov, ktorí desaťročia volajú po zastavení ekologickej genocídy. Za negatívum možno považovať zrejme len menší rozsah, resp. stručnosť. Problematika si rozhodne zasluhuje väčší priestor, a to nielen v knižných prevedeniach.

Posledná časť **Šťahelovej** monografie nesie názov *Významové roviny pojmu krízy v environmentálnom myslení*. V rámci nej odznieva mnoho myšlienok, ktoré

už boli rozobrané v prechádzajúcich kapitolách. Považujeme to teda za akýsi súhrn toho, aké sú príčiny, dôsledky a potenciálne riešenia environmentálnej krízy. Autor si kladie otázku „buď - alebo“. Inak povedané, environmentálna kríza môže ľudstvo nasmerovať buď k zodpovednej a trvalo udržateľnej societe, alebo vyústi do katastrofy, ktorá našu civilizáciu zahubí.

Ľudská aktivita spôsobuje, že budúce generácie môžu upadnúť do obrovskej biedy a utrpenia, ktoré budú priamymi dôsledkami nami spôsobenej klimatickej zmeny, či inými formami deštrukcie globálneho ekosystému. Planetárny systém sa podľa autora nestíha adaptovať na čoraz agresívnejší antropologický prístup, ktorý spočíva v neregulovanej spotrebe a dopyte, enormným populačným rastom, znečistením a pod.

Aj z tohto dôvodu považujeme za dôležité, aby došlo k terminologickému vyjasneniu pojmov. Problém (ne)pochopenia súčasnej krízy totiž môže byť podľa nášho názoru ďalším nepriateľom na scéne. To je jedna z dôležitých úloh environmentálnej filozofie, ktorú **St'ahel** nazval aj filozofiou ekologickej krízy. Autor tak prispel minimálne do celoslovenského diskurzu o tejto problematike, ktorá má v podmienkach našej krajiny stále veľmi malý priestor a odborné spracovanie. Z toho dôvodu považujeme monografiu **Richarda St'ahela** za veľmi prínosnú, pričom stručné a relatívne terminologicky jednoduché spracovanie môže byť dobrým začiatkom pre šírenie environmentálnej osvety aj u neodbornej časti našej verejnosti.